

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____
«__» _____ 20__ р.

**ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З
ДІТЬМИ В ОСВІТНЬОМУ ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

студентки групи ЗСП-м-17
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма «Соціально-
педагогічна робота з дітьми та молоддю»
Бойченко Віти Леонтіївни

Керівник: к.п.н., доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи
Шимко Ія Миколаївна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, _____,
розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА	
1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження	10
1.2. Нормативно-правове врегулювання освітнього інклюзивного середовища	18
1.3. Освітнє інклюзивне середовище як пріоритетний напрям освітньої політики України	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ В ОСВІТНЬОМУ ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
2.1. Психологічна служба як спеціалізований суб'єкт соціально-педагогічної діяльності з дітьми	31
2.2. Визначення соціально-педагогічних умов ефективної соціально-педагогічної роботи з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі	35
2.3. Розробка програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі	39
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ В ОСВІТНЬОМУ ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
3.1. Аналіз результатів впровадження програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі	45
3.2. Методичні рекомендації соціальним педагогам з організації діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі	48
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	58

Умовні скорочення

МОН України – Міністерство освіти і науки України

ЗУ – закон України

КМУ – Кабінет Міністрів України

ООП – особливі освітні потреби

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток цивілізації не зупиняється ні на мить. В усіх сферах народного господарства ми чітко можемо спостерігати прогрес, що дає змогу людям покращувати умови життя, підвищувати комфорт, забезпечувати добробут. Те саме відбувається і в освіті. Якщо декілька століть назад слабку фізично або з вадами дитину від народження прирікали на усамітнення, цькування та зневагу, то вже сьогодні усі діти рівні у своїх правах та свободах, незалежно від фізичних особливостей. Кожна дитина без виключення сьогодні має право на освіту.

Поняття інклюзії не так давно увійшло в ужиток сучасних педагогів, проте стрімко розвивається та, беззаперечно, є свідченням гуманістичної спрямованості освітньої системи в усьому світі та в Україні зокрема.

Під інклюзією освітнього середовища ми розуміємо охоплення дітей з особливостями фізичного та психоемоційного розвитку якісними освітніми послугами. Звідси випливає поняття «інклюзивна освіта», яке розуміється як процес, під час якого заклад освіти прагне задовільнити потреби усіх без винятку учнів через ресурси, завдяки яким цей процес стане можливим. До таких ресурсів ми відносимо варіативність навчальних програм, індивідуальний підхід, безбар'єрне середовище, залучення додаткового персоналу тощо.

Згадану проблему вивчають в науковому полі вже досить давно, про що свідчать ґрунтовні теоретичні та методологічні праці науковців, зокрема таких як: В. Бондар, В. Вишемирський, В. Засенко, Т. Євтухова, Л. Каган, А. Капська, О. Колупаєва, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Польовик, О. Савченко, О. Столяренко, А. Шведов, К. Щербакова. А. Шевчук та інші.

Серед українських дослідників проблеми інклюзивного освітнього середовища варто назвати таких як: Л. Будяк, В. Засенко, І. Дмитрієва,

Л. Коваль, І. Малишевська, С. Миронова, Г. Нікуліна, Н. Савінова, Т. Сак, В. Синьов, П. Таланчук, В. Тарасун, М. Шеремет та інші.

Сьогодні вектор людства розвивається відповідно до нової світоглядної парадигми, а саме: «єдине суспільство, яке включає людей із різноманітними проблемами». Згідно із міжнародними документами (статут Організації Об'єднаних Націй, Всесвітня декларація про права людини тощо) діти з інвалідністю мають рівні права й можливості з іншими людьми. Конвенція про права дитини та Декларація про права інвалідів, ухвалені Генеральною асамблеєю ООН, серед пріоритетів визначають право дитини з особливими потребами на освіту, медичне обслуговування, професійну підготовку та трудову діяльність. Ці та інші міжнародні правові акти спонукають кожную державу до узгодження національного законодавства з основними положеннями означених документів.

Все викладене вище дає підстави стверджувати, що освітнє інклюзивне середовище потребує подальшого удосконалення, а діти з інвалідністю потребують відповідного професійного соціально-педагогічного супроводу під час освітнього процесу. Тому обрану тему кваліфікаційного дослідження **«Організація соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі»** вважаємо актуальною.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати особливості організації соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі та визначити шляхи практичного удосконалення означеної діяльності в умовах закладу освіти.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

- 1) уточнити категоріально-поняттєвий апарат дослідження;
- 2) з'ясувати особливості освітньої політики України щодо організації освітнього інклюзивного простору;
- 3) визначити соціально-педагогічні умови ефективної організації соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища;

4) розробити програму соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища;

5) запропонувати шляхи удосконалення соціально-педагогічної роботи з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища.

Об'єкт дослідження: освітнє інклюзивне середовище закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: програма соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що дотримання комплексу таких соціально-педагогічних умов при організації соціально-педагогічної роботи з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища сприятиме успішній соціалізації та адаптації дітей з інвалідністю:

1) забезпечення особистісно-орієнтованого підходу до учнів з особливими освітніми потребами задля підвищення рівня їхньої соціалізації в дитячому колективі;

2) впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища;

3) забезпечення комплексної взаємодії усіх учасників освітнього процесу до створення «ситуації успіху» дітям в умовах інклюзивного середовища.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання сформульованих завдань було використано комплекс загальнонаукових і суто педагогічних методів дослідження, а саме:

- *теоретичні* – вивчення й аналіз наукової літератури, уточнення ключових понять, визначення їх змісту та соціально-педагогічних умов ефективної соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища;

- *емпіричні* – анкетування, опитування, спостереження, бесіда;

Практичне значення дослідження полягає у тому, що результати дослідної роботи, зокрема розроблена програма соціально-педагогічної

діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища, можуть бути використані у роботі закладів загальної середньої та спеціальної освіти, а конкретно стане у нагоді працівникам соціально-психологічних служб закладів освіти при плануванні та організації роботи з дітьми з інвалідністю.

Апробація результатів дослідження. Проміжні результати дослідження представлено друкованими працями:

1. Бойченко В. Л., Шимко І. М. Соціалізація дітей з особливими потребами. Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних праць / редкол. І.М. Шимко, І.О. Талаш. Вип. 4. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. С. 11-15.

База дослідження: Криворізька гімназія № 17 Криворізької міської ради.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (63 найменування, з них 4 – іноземною мовою).

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

Освіта є показником розвитку будь-якого народу, і чим вищий показник якості освіти – тим більших успіхів досягає у своєму розвитку нація. Ця закономірність є очевидною та такою, що не потребує зайвих доказів. Ще з часів науково-технічної революції пріоритети освітньої системи спрямовані на удосконалення вже існуючих та пошук нових форм, методів, засобів та способів ефективного навчання.

Освіта як поняття є однією з основних категорій педагогіки. Загальна освіта забезпечує знання, уміння і навички, необхідні кожній людині незалежно від її майбутньої спеціальності, професії. В сучасній школі загальна освіта передбачає озброєння учнів сукупністю систематизованих знань основ наук про природу, суспільство, а також відповідними уміннями і навичками, необхідними для всебічного розвитку особистості, сприяє розвитку мислення людини [34].

За визначними дослідниками педагогічної науки (Г. Ващенко, О. Вознюк, Н. Волкова, О. Глузман, М. Грушевський С. Золотухіна, Р. Кравець, С. Ставицька та інші) зміст освіти визначається як система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості [7].

В. Кремень визначає освіту в цілому як поле комплексних досліджень, міждисциплінарного підходу і системного аналізу, оскільки вона є «системним» об'єктом, як і системним є її основні проблемні ситуації. Автор переводить освіту у філософську площину зауважуючи, що для її рефлексії будь-яка область відношень суб'єкта навчання з його процесом (об'єктом)

може стати проблемою філософського осмислення, однак під певним кутом зору і світоглядними цілями, необхідними для орієнтації людини в світі і побудови адекватних систем практичної дії [23].

С. Сисоєва зауважує, що роль освіти в суспільстві полягає не тільки у трансляції знань і взагалі соціальних результатів від покоління до покоління, але й у тому, щоб готувати людину до виходу з усіляких, насамперед, глобальних криз і катастроф, перебороти котрі можна, використовуючи не застарілі знання, а лише ті, що випереджають час і призводять до нетрадиційних дій [51].

Повністю погоджуємося із науковою думкою В. Мяснікова, який визначає освіту як головний засіб розвитку здібностей особистості, що дозволяють їй активно брати участь в економічному, культурному та політичному житті світової спільноти. Разом із тим, зауважує автор, освіта дає можливість народу, нації затвердити свою самобутність, політичну та інтелектуальну самостійність, брати участь у міжнародному житті, у тому числі у збереженні, збагаченні та поширенні світової та національної культури [30].

Варто наголосити, що поняття «освіта» і до тепер не має єдиного тлумачення. Так, наприклад, освіта розуміється як:

- 1) загальнолюдська цінність;
- 2) процес навчання і виховання особистості;
- 3) результат процесу навчання та засвоєння соціального значущого досвіду;
- 4) система з власною структурою, ієрархією, елементами тощо [44].

Таким чином ми з'ясували, що освіта є певним каталізатором при визначенні рівня суспільного розвитку. Саме від рівня розвитку освіти напряму залежить розвиток усіх інших галузей народного господарства. Українська освітня система завжди була пріоритетом для держави і набула особливого розвитку за часів незалежності.

Розглянемо поняття «освітнє середовище».

Ще на початку ХХ ст. Д. Дьюї, американський науковець, дав визначення освітньому середовищу: це створення відповідних умов [32].

У вітчизняній педагогічній думці варто виокремити погляди А. Макаренка, який у праці «Виховання громадянина» (1939) писав: «Людина не виховується частинами, вона створюється всією сумою впливів, яких вона зазнає. Діалектичність педагогічної дії настільки велика, що ніякий засіб не може проектуватися як позитивний, якщо його дія не контролюється всіма іншими засобами, застосовуваними одночасно з ним, усією системою засобів, гармонійно організованих» [22].

Аналізуючи Концепцію Нової української школи, можна зробити висновок, що освітнє середовище – це засади впровадження змін, спрямованих на покращення процесу навчання, виховання та розвитку особистості. Разом з тим, науковець Г. Біляєв виокремлює певні ознаки освітнього середовища, а саме:

- освітнє середовище будь-якого рівня є складним об'єктом системної природи;
- саме в освітньому середовищі формуються людські відносини у контексті конкретної соціокультурної та світоглядної адаптації людини до світу, а світу – до людини;
- освітньому середовищу притаманний широкий спектр модальності, що впливає на формування різноманітних за типами і видами локальних середовищ;
- освітнє середовище є не лише умовою, а й засобом виховання (суспільне явище), навчання (предмет спільної педагогічної діяльності) і розвитку (соціального індивіда в особистість, спільноти в суспільство) [2].

Отже, узагальнюючи теоретичні напрацювання науковців, можна зробити висновок, що освітнє середовище розуміється по-різному: це відповідні умови, засади для можливості реалізовувати сучасні зміни, складний об'єкт природи тощо.

Наступне поняття, що потребує уточнення – це «інклюзія». Перш за все, варто з'ясувати етимологію цього слова.

Інклюзія (від англ. Inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі. І перш за все тих, хто має труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Цей процес передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень, які дають змогу кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті.

Про інклюзію зроблено досить багато інформаційно-роз'яснювальних та рекламних матеріалів, розповсюдження яких дає змогу підвищувати рівень інклюзивної культури в нашому суспільстві. Унаочнимо декілька, на нашу думку, найбільш вдалих рекламних матеріалів.

В наукових працях нерідко зустрічаються синоніми інклюзії, зокрема це включеність, залучуваність, всеохопна освіта тощо.

Для більш глибокого усвідомлення проблеми інклюзії на глобальному рівні, проаналізуємо статистичні дані. Сьогодні у світі живе 200 мільйонів осіб із проблемами зору, проте не мають доступу до інклюзивних технологій (соціальних, освітніх тощо). Мають проблеми опорно-рухового апарату понад 75 мільйонів людей. Вони потребують візочків та безбар'єрного середовища. За статистикою лише від 5 до 15 відсотків осіб з інвалідністю мають візок. Ще понад 450 мільйонів осіб на планеті поганочують або глухі повністю. Такі особи потребують слухових апаратів, яких у світі виготовляють набагато менше, ніж існує потреба. У світі все ще існує стереотип, що людина з інвалідністю не може бути професійним фахівцем, якісним майстром, гарним виконавцем будь-якої роботи. Звідси впливає проблема безробіття людей з інвалідністю, що також тісно пов'язано з інклюзією.

У Законі України «Про освіту» визначено, що інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Таке навчання гарантовано забезпечує доступ до освіти дітей з особливими потребами в закладах освіти за рахунок застосування таких методів навчання, що враховують індивідуальні особливості всіх без винятку дітей [42].

Інклюзивне навчання, за визначенням Міністерства освіти і науки України, це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Інклюзивне навчання часто вважають альтернативою інтернатній системі, за якою діти з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних закладах освіти та змушені проживати в інтернатних відділеннях при них через їх територіальну розгалуженість. Жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це головне завдання інклюзії (Міністерство освіти і науки. Офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>).

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

Інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне навчання часто вважають альтернативою інтернатній системі, за якою діти з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних закладах освіти та змушені проживати в інтернатних відділеннях при них через їх розгалуженість.

Жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це гол інклюзії.

[Докладніше про інклюзивну освіту](#)

Вступ осіб з ООП до закладів вищої освіти	→	Для батьків
Для фахівців	→	Інклюзивно-ресурсні центри
Навчання дітей у спеціальних закладах освіти	→	Просто про інклюзивну освіту
Протидія булінгу	→	Статистичні дані

Рис. 1.1. Інклюзивне навчання

На державному рівні проблема розвитку інклюзії в освітній сфері під пильним контролем профільного міністерства. Так, на сайті МОН України ми знаходимо окрему вкладку щодо інклюзивного навчання. Для полегшення пошуку потрібної інформації усе систематизовано за окремими розділами: «вступу осіб з ООП до закладів вищої освіти», «для фахівців», «навчання дітей у спеціальних закладах освіти», «для батьків», «інклюзивно-ресурсні центри», «просто про інклюзивну освіту», «статистичні дані».

Україна як прогресивна європейська держава чітко дотримується усіх міжнародних засад впровадження інклюзивного навчання. Так, відповідно до Саламанської декларації та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994) визначено основні принципи інклюзивної освіти, а саме:

- кожна дитина має право на освіту;
- кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби;
- освітні програми мають брати до уваги широке різноманіття характеристик і потреб дітей;

- діти з особливими освітніми потребами повинні мати доступ до навчання у звичайних освітніх установах;
- школи, дитячі садки та інші заклади освіти зобов'язані створити умови навчання, що забезпечують потреби дитини;
- звичайні заклади освіти є найбільш ефективним методом навчання з точки зору забезпечення потреб дитини, протидії дискримінації та розподілу державних коштів [50].

Інфографіки	→	Відеоролики	→
Інструкції	→	Презентації	→

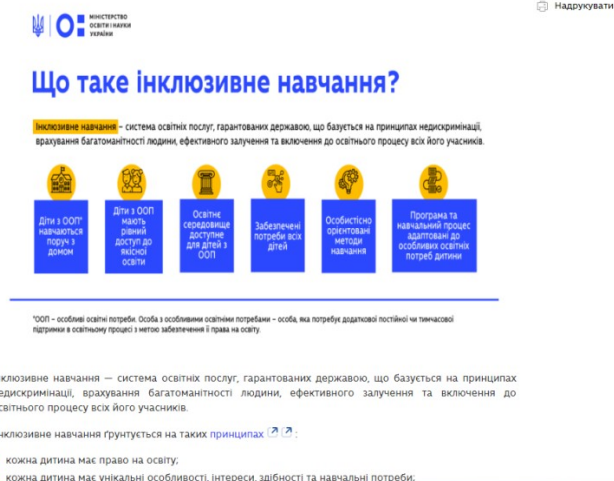

Рис. 1.2. Інфографіка інклюзивного навчання.

У наукових доробках М. Андрєєвої, Л. Будяк, Л. Коваль, А. Колупаєвої, К. Кольченко, І. Малишевської, Г. Нікуліної, П. Таланчук, В. Ясвіна та інших дослідників «інклюзивне освітнє середовище» розглядається як таке, що забезпечує всім учасникам освітнього процесу можливість для ефективного саморозвитку, передбачає розв'язання проблеми освіти дітей та молоді з особливими потребами шляхом адаптації освітнього простору до потреб кожного учасника освітнього процесу, охоплюючи реформування цього процесу, методичну гнучкість і варіативність, сприятливий психологічний мікроклімат в колективі і

закладі освіти, обладнання безбар'єрних приміщень для потреб всіх учасників, що забезпечує їх повну участь в освітньому процесі [15].

Повністю підтримуємо науковий погляд І. Малишевської, яка визначає інклюзивне освітнє середовище як спосіб соціалізації особистості з особливими освітніми потребами [26].

На думку А. Колупаєвої, в інклюзивному середовищі, до дійсно відповідає потребам дитини, кожен учень почуває себе безпечно та має відчуття повноцінної приналежності до колективу. Учні та їхні батьки беруть участь у визначенні навчальних цілей, а також у прийнятті рішень щодо них [16].

О. Позняк, досліджуючи генезу поняття «інклюзивне навчання», визначає його як комплексний процес забезпечення рівного доступу до освітніх послуг здобувачів освіти з інвалідністю шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчальної пізнавальної діяльності [38].

Разом з тим, незважаючи на всебічну підтримку інклюзивного середовища з боку держави, залишається ще багато невирішених питань. Серед основних складнощів, що до сьогодні існують в освітній системі, науковці О. Мартинчук, К. Кольченко, Н. Ашиток виокремлюють такі:

- відсутність послідовної підтримки інклюзивної освіти на усіх рівнях – від дошкільної до вищої;
- недостатня нормативно-правова база врегулювання особливостей провадження інклюзивного навчання;
- неналежна адаптованість освітнього середовища до інклюзивного навчання;
- відсутність належного консультування батьків щодо можливостей інклюзивного навчання дітей;
- низька мотивація педагогічних працівників до роботи в інклюзивному освітньому середовищі (подекуди банальне небажання перекваліфікуватися, пройти відповідне стажування, оволодіти

провідними методиками роботи з дітьми з особливими освітніми потребами тощо).

Таким чином, у результаті теоретичного аналізу основних понять дослідження ми з'ясували, що різні аспекти функціонування сучасної освіти розробляються представниками багатьох наук, зокрема соціології, економіки, політології, психології, математики, кібернетики тощо. Все гостріше відчувається необхідність розробки нового наукового напрямку цілісного вивчення сфери соціальної освіти. Ми переконані, що інклюзивне навчання є дієвою технологією соціалізації особистості дитини з особливими освітніми потребами. До сьогодні ще залишаються питання підвищення ефективності організації та впровадження інклюзивного навчання, що потребують уваги з боку держави та громадськості.

1.2. Нормативно-правове врегулювання освітнього інклюзивного середовища

Будь-яка сфера життєдіяльності людини має бути регламентована відповідним законодавством. Це спонукає соціум до дотримання певного порядку, що в свою чергу, робить цей соціум цивілізованим.

За часи незалежності України в галузі освіти було прийнято і реалізовано багато нормативно-правових актів. Останні 10 – 15 років освітня галузь перебуває у стані реформ, що пояснюється європейською інтеграцією, необхідністю удосконалення галузі, впровадженням інноваційних технологій та підходів в освіту. Не виключенням стала й інклюзивна освіта, тому проаналізуємо основні нормативно-правові документи, що регламентують її провадження.

Задля більш ґрунтовного аналізу вітчизняного законодавства в освітній системі, наведемо перелік міжнародних правових актів, що регулюють особливості інклюзивного навчання.

Таблиця 1.1.

Міжнародні нормативно-правові акти щодо права на освіту

№	Нормативно-правовий акт	Основні положення
1	Всесвітня Декларація прав людини 1948 р.	Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.
2	Декларація прав дитини 1959 р.	Дитина має право на здобуття освіти, яка має бути безкоштовною і обов'язковою, в усякому разі на початкових стадіях. Їй має даватися освіта, яка сприяла б її загальному культурному розвитку і завдяки якій вона могла б на основі рівності можливостей розвинути свої здібності і особисте мислення, а також усвідомлення моральної і соціальної відповідальності, і стати корисним членом суспільства. Якнайкраще забезпечення інтересів дитини має бути керівним принципом для тих, хто відповідає за її освіту і навчання; ця відповідальність лежить насамперед на її батьках
3	Всесвітня декларація «Освіта для всіх», 1990 р.	Освіта для всіх означає гарантію всім дітям їхнього права на доступ до якісної базової освіти.
4	«Стандартні правила	Містять заклик до всіх держав зробити освіту осіб з

	ООН щодо зрівняння можливостей інвалідів» 1993 р.	фізичними та розумовими вадами невід’ємною частиною системи освіти; зауважують, що для того, аби втілювати інклюзивну освіту, держави мають застосовувати гнучкі навчальні програми, які можна адаптувати до різних потреб дітей; зосереджують увагу на тому, що необхідно впроваджувати безперервне навчання вчителів та надавати їм всебічну підтримку; зазначають, що місцеві громади мають формувати ресурси для забезпечення такої освіти.
5	Саламанкська Декларація, 1994 р.	Містить заклик до урядів всіх країн затвердити на законодавчому рівні принцип інклюзивної освіти та приймати до загальноосвітніх шкіл усіх дітей, якщо немає виняткових випадків, які унеможливають це.
6	Програма дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, 1994 р.	Кожна особа з проблемами розвитку має право виявити власні побажання щодо своєї освіти в тій мірі, в якій це може бути точно встановлено. Батьки користуються невід’ємним правом на те, щоб з ними консультувалися стосовно форм освіти, які б найкращим чином відповідали потребам, обставинам життя чи сподіванням їхніх дітей.
7	Дакарська Декларація, 2000 р.	Декларується соціально значуща мета освіти тисячоліття – переконання, що до 2015 року всі діти без виключення матимуть доступ до обов’язкової освіти з центром уваги на особах з особливими потребами.
8	Конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами 2005 р.	Основний акцент на правах усіх людей з особливими освітніми потребами на освіту без дискримінації за будь-якою ознакою
9	Конвенція ООН про права інвалідів 2006 р.	Забезпечення рівності можливостей щодо доступу до освіти та навчання протягом усього життя, прагнучи при цьому до повного розвитку людського потенціалу, а також почуття достоїнства та самоповаги та до посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності; до розвитку

		особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а також їхніх розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі; до надання особам з інвалідністю можливості брати ефективну участь у житті вільного суспільства.
--	--	--

Таки чином можемо констатувати, що нормативно-правове підґрунтя міжнародного рівня для вітчизняного освітнього інклюзивного простору є досить суттєвим та об'єктивним.

Вітчизняне законодавство у сфері регламентації права на освіту представлено документами, серед яких варто виокремити такі:

- 1) Конституція України (1996);
- 2) Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991);
- 3) Закон України «Про освіту» (2017);
- 4) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2018);
- 5) Постанова КМУ «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» (2013);
- 6) Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010);
- 7) Постанова КМУ «про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2011);
- 8) Наказ МОН України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» (2018);
- 9) Наказ МОН України «План заходів, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей-інвалідів» (2013);

10) Наказ МОН України «Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах (групах) закладів освіти» (2019);

11) Лист МОН України «Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами» (2013).

Коротко охарактеризуємо найважливіші, на нашу думку, з нормативних актів.

Конституція України – основний Закон, який регламентує усі сфери життєдіяльності громадян, зокрема й освітню. Статтею 53 Закону передбачено, що «кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [21].

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» має багато змін та доповнень, що дає підстави стверджувати, що на державному рівні постійно продовжується робота із удосконалення вітчизняного законодавства щодо осіб з інвалідністю та приведення його у відповідність із міжнародними стандартами.

Цим законом регламентовані основні визначення, зокрема «дитина з інвалідністю», «особа з інвалідністю», «особа з інвалідністю з дитинства» (зміни уведено у 2017 році). Також зазначений нормативний акт чітко визначає право дітей з інвалідністю, осіб з інвалідністю на освіту. Так, статтею 21 Закону визначено: « Держава гарантує особам з інвалідністю дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям. Дошкільне виховання, навчання осіб з інвалідністю

здійснюється в загальних або спеціальних дошкільних та навчальних закладах. Професійна підготовка або перепідготовка осіб з інвалідністю здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Вибір форм і методів професійної підготовки провадиться згідно з висновками медико-соціальної експертизи. При навчанні, професійній підготовці або перепідготовці осіб з інвалідністю поряд із загальними допускається застосування альтернативних форм навчання. Обдаровані діти з інвалідністю мають право на безплатне навчання музики, образотворчого, художньо-прикладного мистецтва у загальних навчальних закладах або спеціальних позашкільних навчальних закладах. Навчальні заклади надають освітні послуги особам з інвалідністю нарівні з іншими громадянами, у тому числі шляхом створення належного кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби особи з інвалідністю» [43].

У законі України «Про освіту», прийнятий 2017 року, постійно відбуваються зміни, що свідчить про удосконалення нормативної бази, приведення її у відповідність до інших правових актів. Варто зазначити, що окрім безпосередньо освітніх аспектів, у законі регламентовано питання булінгу (цькування), надання психолого-педагогічних послуг, розумного пристосування тощо. Тобто, згаданий документ визначає способи і механізми реалізації окремих векторів державної освітньої, соціальної та молодіжної політики. Безпосередньо питання організації інклюзивного навчання регламентовано статтями 19, 20 [42].

У Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» приведено у відповідність до європейських стандартів термінологію, розширено статтю 16 «Інклюзивне навчання», зроблено акцент на статті 42 «Соціальний захист осіб з інвалідністю», внесені багато доповнень [40].

Привертає увагу доповнення ст. 34, а саме: «Для осіб з особливими освітніми потребами зміст та обсяг навчально-виробничого процесу, термін навчання визначаються робочими навчальними планами та робочими освітніми програмами закладу професійної (професійно-технічної) освіти, які за потреби можуть бути адаптовані для отримання знань, умінь та навичок відповідно до індивідуального навчального плану згідно з індивідуальною програмою розвитку» [40]. Таким чином, заклади освіти отримали можливість самостійно корелювати терміни навчання здобувачів освіти, зокрема й з числа осіб з особливими освітніми потребами.

Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 року № 607 містить такі розділи: загальна частина, базовий навчальний план, освітня галузь «Мови і література», освітня галузь «Математика», освітня галузь «Здоров'я і фізична культура», основні напрямки корекційно-розвиткової роботи [41]. Також, на нашу думку, важливим є те, що в основу Державного стандарту покладено особистісно орієнтований, компетентнісний та соціокультурний підходи до дітей з особливими освітніми потребами.

У Примірному положенні про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 08 червня 2018 року № 609 визначено, на наше переконання, найважливіше – базові принципи діяльності команди супроводу, зокрема:

- повага до індивідуальних особливостей дитини з особливими освітніми потребами;
- дотримання інтересів дитини з особливими освітніми потребами, недопущення дискримінації та порушення її прав;
- командний підхід;

- активна співпраця з батьками дитини з ООП, залучення їх до освітнього процесу та розробки ІПР;
- конфіденційність;
- дотримання етичних принципів;
- міжвідомча співпраця [39].

Отже, теоретичний аналіз нормативно-правового забезпечення впровадження інклюзивного навчання в Україні дав змогу виявити деякі невідповідності європейським стандартам освіти. Проте, варто відмітити постійну ґрунтовну роботу як на державному, так і на місцевому рівнях відповідальних осіб за реалізацію права кожної дитини на освіту, безбар'єрне пересування, навчання за індивідуальними програмами тощо. Відтак, можемо констатувати, що процес інклюзивного навчання у вітчизняному освітньому просторі відбувається із дотриманням відповідних положень, принципів та науково-методологічних підходів. Усе це дає підстави говорити про поступове наближення до загальноприйнятих європейською спільнотою засад організації та реалізації інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

1.3. Освітнє інклюзивне середовище як пріоритетний напрям освітньої політики України

Освітня політика є одним із найважливіших стратегічних векторів державної системи. Ми вже зазначали, що освіта є показником цивілізованого суспільства, і саме від рівня розвитку освітньої системи залежить самосвідомість нації.

Сьогодні питаннями вивчення засад, положень, закономірностей, принципів, векторів подальшого розвитку державної освітньої політики займаються такі науковці як: В. Андрущенко, Л. Гаєвська, Л. Гриневич, Д. Дзвінчук, М. Карпенко, В. Клепко, В. Кремень, В. Луговий, Т. Лукіна,

С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, Н. Протасова, Л. Паращенко, Л. Прокопенко, Ж. Таланова, Н. Шульга, Т. Яровенко та інші.

Безпосередньо питанням впровадження інклюзивного навчання присвячено праці Н. Белової, В. Бондар, Л. Будяк, О. Гаяш, Ю. Ільїної, А. Колупаєвої, М. Малофєєва, О. Самсонової, Т. Соловйової, Ю. Найді, Н. Шматко та інших.

Як зазначає О. Гаяш, формування інклюзивної культури у всіх людей, а особливо у тих, хто дотичний до освітньої системи, є пріоритетним завданням освітньої політики України. Такий процес має розпочинатися ще з перших років життя дитини з інвалідністю, коли відбувається раннє втручання, починається ґрунтовна робота з батьками, впровадження системних адаптаційних та реабілітаційних заходів. Вже в дитячому садочку дитина з особливими освітніми потребами забезпечується всебічною соціально-педагогічною, психологічною, реабілітаційною допомогою. Інклюзія на рівні закладу дошкільної освіти є першою сходинкою у системі освіти осіб з ООП [8].

Включення здобувача освіти з особливими освітніми потребами в учнівський колектив садочку, школи, коледжу тощо і є тією інклюзивною культурою, рівень розвитку якої має відповідати загальноприйнятим у світі.

Аналізуючи практики інклюзії в інших європейських країнах (Велика Британія, Німеччина, Швеція, Данія, Фінляндія, Іспанія тощо) можемо визначити, які проблеми, пов'язані із низькою інклюзивною культурою нам ще треба боротися:

1) *бар'єрний соціум*. Вітчизняні тротуари, підземні пішохідні переходи, під'їзди багатоквартирних будинків, громадський транспорт тощо переважно не відповідають європейським стандартам безбар'єрного середовища. На рівні держави питання впровадження безбар'єрності є пріоритетом діяльності перших леді країни. Так, сьогодні означене питання під пильним контролем О. Зеленської та цілої команди професійних фахівців в галузі інклюзії;

2) **соціальні стереотипи.** Людство з давніх-давен передає від одного покоління іншому певні установки, загальну суспільну думку, що притаманна певній соціальній групі у певний проміжок часу. Так, соціальні стереотипи щодо дітей з інвалідністю все ще присутні у нашому суспільстві. Звісно, варто зазначити, що таких стереотипних уявлень стає все менше і менше, адже інформаційні кампанії, що постійно організовуються і проводяться на державному та місцевих рівнях (соціальні рекламні ролики, візуальна реклама, інформаційні стенди, листівки, флайєри тощо) мають позитивний ефект. Разом з тим, все ще інколи можна побачити «косі» погляди на людину на візочку, на милицях, людину з синдромом Дауна чи - то з церебральним дитячим паралічем. Все ще є серед нас батьки фізично здорових дітей, які не хочуть, щоб в їхньому класі були діти з ООП. Більшість магазинів, аптек, соціальних установ не пристосовані для людей з інвалідністю, що спричинює певні незручності для інших відвідувачів. Це також все ще деякими особами сприймається неадекватно – з докорами, небажанням допомоги тощо.

3) **медична інфраструктура.** Медична галузь в Україні перебуває в стадії реорганізації та все ще не є такою, що відповідає європейським стандартам надання медичних послуг громадянам. Низька мережа реабілітаційних центрів та катастрофічна нестача кваліфікованих реабілітологів – все це ще потребує усунення та приведення у відповідність. У європейському середовищі такі проблеми вже майже відсутні через всебічну увагу держави та громадськості до проблеми осіб з інвалідністю.

4) **соціально-політичні, економічні кризи.** Звісно, що такі кризи бувають в будь-якій країні світу, і немає жодної страховки від цього негативного явища. Останнім часом Україна тотально потерпає від криз: світова пандемія COVID-19, фінансова криза, затяжний у часі військовий конфлікт. Все це значно утруднює впровадження сучасних технологій інклюзії, особливо в освіті.

В усіх складнощах треба шукати плюси: наприклад, всі перепони, що ми виявляємо на шляху впровадження інклюзивного середовища, чітко демонструють нам помилки, прогалини, невідповідності, які треба усувати. І на усіх рівнях, від державного до локального, починається робота з усунення проблем.

Ми розуміємо, що формування інклюзивної культури не може відбутися раптово, для такого процесу потрібен час та ґрунтовна командна робота. Аналізуючи особливості вітчизняної освітньої політики в частині інклюзивного навчання маємо сказати, що така діяльність дійсно відбувається на усіх рівнях та прослідковується комплексний підхід до розв'язання проблеми формування інклюзивної культури в нашому суспільстві.

Про комплексний підхід до питання інклюзії яскраво свідчить забезпечення такого навчання безпосередньо в закладі загальної середньої освіти. Організацію освітнього процесу в умовах інклюзивного середовища закладу освіти представлено на рис.1.1.

Рис. 1.1. Організація освітнього процесу в умовах інклюзивної школи

Отже, ми розуміємо освітню політику як комплекс усіх заходів, спрямованих на всебічний розвиток особистості в освітньому процесі та упродовж усього життя. Разом з тим, ми відмічаємо постійну роботу над удосконаленням системи інклюзивного навчання в Україні. Тісна співпраця на рівні міністерств та закладів освіти різних країн дає змогу українським науковцям-теоретикам та безпосередньо педагогам-практикам удосконалювати власні стандарти інклюзивної освіти, підвищувати рівень інклюзивної культури в соціумі.

Висновки до першого розділу

Теоретичний аналіз проблеми організації та впровадження інклюзивного навчання дав змогу зробити такі висновки.

Проблема інклюзії вже не перший рік є предметом наукового дослідження. Про це свідчить низка науково-методичних та практичних напрацювань зарубіжних та вітчизняних дослідників. Разом з тим, проблема залишається актуальною і до нині.

Встановлено, що інклюзія – це процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, зокрема і тих, хто має труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Цей процес передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень, які дають змогу кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. В українському суспільстві проблемою інклюзії переймаються на різних рівнях: профільні міністерства, наукові школи, заклади освіти, громадські організації, територіальні громади тощо.

Про комплексний підхід до такої важливої проблеми свідчить нормативно-правова база, яка на сьогодні вже розроблена та постійно удосконалюється відповідно до європейських стандартів забезпечення освітою осіб з особливими освітніми потребами.

Визначено основні проблеми, що до сьогодні все ще наявні у соціумі та є свідченням низького рівня інклюзивної культури в цілому: бар'єрний соціум, соціальні стереотипи, медична інфраструктура, соціально-політичні та економічні кризи.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ В ОСВІТНЬОМУ ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Психологічна служба як спеціалізований суб'єкт соціально-педагогічної діяльності з дітьми

Соціально-педагогічна діяльність є невід'ємною складовою соціальної роботи, яка орієнтована на споживачів послуг з числа учасників освітнього процесу. Починаючи з періоду незалежності України розроблено багато методик, технологій, інновацій саме з соціально-педагогічної діяльності через те, що було соціальне замовлення на такі послуги.

Серед провідних науковців, які досліджують теорію та технології соціально-педагогічної діяльності варто виокремити: О. Безпалько, Р. Вайнола, М. Васильєва, І. Зверєва, А. Капська, М. Лукашевич, Л. Міщик, І. Мигович, А. Мудрик, А. Паляничко, І. Савельчук, Т. Смагіна, З. Швець, С. Харченко та інші.

Питання діяльності психологічних служб в систему освіти розробляють В. Бондар, Т. Василюк, Г. Костюк, О. Митник, А. Обухівська, В. Панок та інші.

Суспільство стало більш відкритим, відповідно проявилися «приховані» проблеми, серед яких можемо назвати:

- непорозуміння між батьками і дітьми;
- дитячий суїцид під впливом сторонніх осіб або організацій;
- зміна ролі вчителя з «завжди правий» на «рівний рівному»;
- негативний вплив на дитину інтернет-ресурсів з порнографічним, еротичним, жорстоким контентом;
- гіперопіка, що лише ускладнює життя дітей з особливими освітніми потребами;

- пріоритети батьків або осіб, що їх замінюють, на фінансовій функції сім'ї, втрачаючи найцінніше – духовний зв'язок із дитиною тощо.

Саме тому соціально-педагогічна діяльність стає провідною в освітній системі. Вже багато років посади соціального педагога і практичного психолога уведено в штатний розпис закладів загальної середньої освіти. Такі працівники мають, як правило, освіту відповідного напрямку, постійно займаються вдосконаленням професійних умінь та навичок, беруть участь у наукових та науково-практичних заходах для того, щоб володіти найсучаснішими техніками та технологіями соціально-педагогічної діяльності.

Усе це відбувається на вимогу часу – збільшується кількість дітей, які потребують додаткового, більш кваліфікованого соціально-педагогічного супроводу. Така сама ситуація і з психологічними послугами: збільшується попит на такі послуги, зокрема й серед здобувачів освіти, їхніх батьків, педагогічних працівників.

Основною метою діяльності психологічної служби, за визначенням А. Обухівської, є підвищення ефективності діяльності персоналу та (або) споживачів послуг (клієнтів) засобами прикладної психології і, одночасно, захист їхнього психічного здоров'я і соціального благополуччя [46].

Криворізька гімназія № 17 Криворізької міської ради є гарним прикладом реалізації освітньої політики держави на місцях.

Так, саме в цьому закладі загальної середньої освіти є соціально-психологічна служба, завданням якої є всебічна підтримка, допомога, за потреби реабілітація учасників освітнього процесу. Заклад освіти вирізняється безбар'єрним освітнім середовищем, впровадженням інклюзивного навчання із дотриманням усіх норм чинного законодавства, толерантністю педагогічного та учнівського колективу. Працівники психологічної служби за підтримки всього педагогічного колективу забезпечують всебічну підтримку і супровід здобувачів з особливими освітніми потребами упродовж періоду навчання.

Рис. 2.1. Сайт Криворізької гімназії № 17

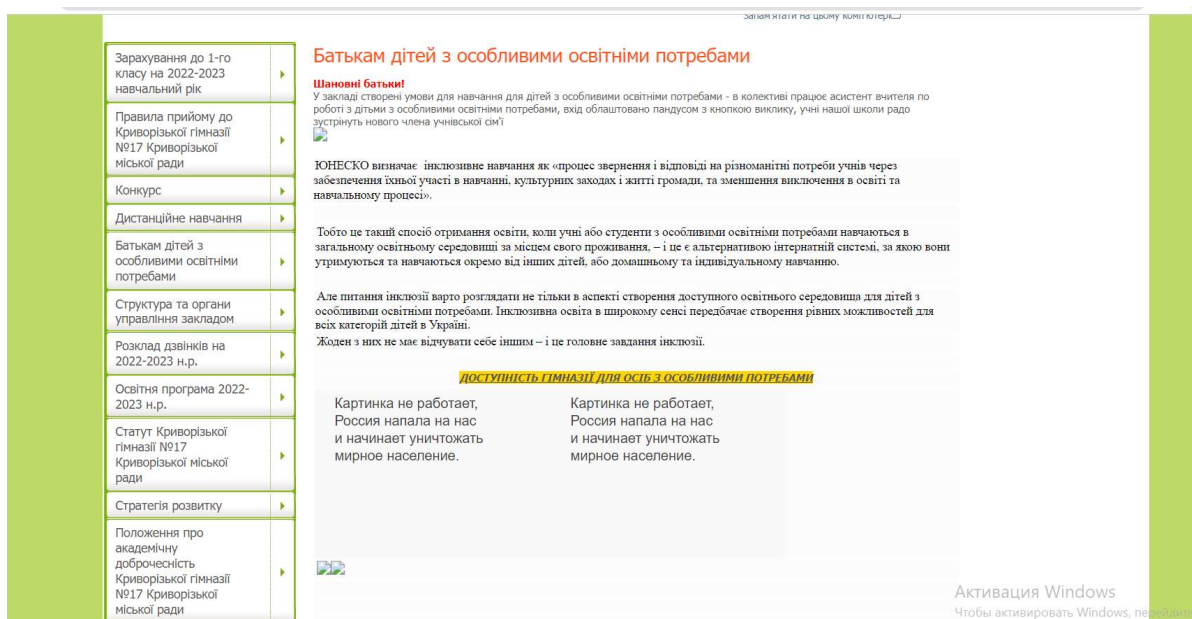

Рис. 2.2. Інформаційна сторінка психологічної служби КГ №17

На обліку у соціального педагога перебувають учні пільгових категорій, серед яких:

- дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – 7 осіб;
- дітей з інвалідністю – 15 осіб;
- дітей учасників бойових дій – 29 осіб;

- дітей з числа внутрішньо переміщених осіб – 11 осіб%
- дітей з малозабезпечених сімей – 13 осіб;
- дітей з багатодітних сімей – 8 осіб.

Особливу категорію становлять учні з особливими освітніми потребами. Таких у закладі станом на 01 вересня 2022 року було 8 осіб. Детальна мережа класів та контингент здобувачів освіти закладу освіти представлено на сайті закладу.

Фактична мережа класів та контингенту здобувачів освіти Криворізької гімназії №17 станом на 01.09.2022 р.		
Клас	Кількість класів	Кількість здобувачів освіти
1	1	22
2	1	26
3	1	22
4	1	26
1-4	4	96
5	1	25
6	1	17
7	1	20
8	1	10
9	1	29
5-9	5	101
1-9	9	197
Середня наповнюваність по закладу	9	21,88

Примітка: 1-9 класи – усі з українською мовою навчання
У 2022-2023 навчальному році відкрито 4 класи з інклюзивною формою навчання (2-А, 4-А, 5-А, 6-А класи)

Рис. 2.3. Мережа класів та контингент здобувачів освіти КГ № 17

Коротко охарактеризуємо здобувачів освіти з ООП Криворізької гімназії № 17.

Отже, серед 8 дітей з особливими освітніми потребами 6 дівчаток та 2 хлопчика. Це:

- 3 учні – 2 класу (дві дівчинки і хлопчик),
- 2 учні – 4 класу (дві дівчинки),
- 2 учні – 5 класу (одна дівчинка і один хлопчик),
- 1 учень – 6 класу (одна дівчинка).

Соціальний педагог закладу постійно тримає зв'язок із батьками дітей, контролює відвідування занять, стан здоров'я, адаптації та соціалізації здобувачів освіти з ООП. Також постійно проводиться моніторинг класних

колективів на предмет виявлення фактів дискримінації, булінгу, порушення законодавства тощо. Варто відмітити, що таких фактів у закладі освіти дотепер виявлено не було. Це вказує на постійну інформаційно-роз'яснювальну роботу з дітьми, їхніми батьками та педагогічним колективом з метою профілактики негативних проявів щодо дітей з ООП.

Проаналізовано річний план роботи психологічної служби КГ № 17. Соціально-педагогічна робота в закладі освіти здійснюється за такими напрямками: соціально-педагогічний супровід, діагностика, консультування, інформаційно-роз'яснювальна робота, методична робота, забезпечення психічного здоров'я особистості здобувача освіти.

У закладі повністю укомплектовано педагогічний колектив відповідними кадрами. Педагогічні працівники періодично проходять курси підвищення кваліфікації та стажування, беруть участь у наукових та науково-методичних заходах, обов'язково є учасниками районних методичних об'єднань. Підвищенню професійної компетентності педагогів приділяється багато уваги на рівні керівництва, що є позитивним фактором розвитку закладу в цілому.

2.2. Визначення соціально-педагогічних умов ефективної соціально-педагогічної роботи з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі

Будь-який процес, що відбувається в освітньому середовищі, може бути покращеним, якщо визначити відповідні умови та систематично їх дотримуватися.

Теоретичний аналіз проблеми впровадження інклюзивного навчання в освітнє середовище та вивчення досвіду соціально-педагогічної роботи Криворізької гімназії № 17 дали змогу визначити сукупність соціально-педагогічних умов, дотримання яких, на наше переконання, дасть змогу

підвищити ефективність роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в освітньому процесі.

Ми пропонуємо такі соціально-педагогічні умови, як:

1) забезпечення особистісно-орієнтованого підходу до учнів з особливими освітніми потребами задля підвищення рівня їхньої соціалізації в дитячому колективі;

2) впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища;

3) забезпечення комплексної взаємодії усіх учасників освітнього процесу до створення «ситуації успіху» дітям в умовах інклюзивного середовища.

Конкретизуємо кожну з представлених умов.

Першою і найбільш значущою на наше переконання є соціально-педагогічна умова із забезпечення особистісно-орієнтованого підходу до учнів з особливими освітніми потребами задля підвищення рівня їхньої соціалізації в дитячому колективі.

Соціалізація є головним життєтворчим процесом для свідомої людини, для формування в неї відповідних норм, цінностей тощо. Для успішної соціалізації дитини з особливими освітніми потребами, ми переконані, треба любляча сім'я та толерантний колектив (учнівський та педагогічний) освітньої установи. Родина – найголовніший агент соціалізації, що забезпечує формування базових і найнеобхідніших умінь та навичок, набуття соціально значущого досвіду. А для дитини з інвалідністю роль сім'ї особливо вагома. Процес соціалізації задає напрям життєвої стратегії: якщо дитині навіюють установки на повноцінне життя, жагу до пізнання чогось нового тощо, то і дитина відповідно набуває потрібних їй життєвих компетентностей.

Наступним важливим агентом соціалізації виступає те оточення, з яким дитина з ООП стикається поза родиною. Саме тому, на нашу думку, важливо забезпечити особистісно орієнтований підхід в умовах інклюзивного

освітнього середовища. Такий підхід дасть змогу здобувачеві освіти з ООП відчувати підтримку поза родиною. Соціально-педагогічна діяльність в освітньому середовищі має бути спрямована на підтримку особистості дитини з особливими освітніми потребами саме у такий спосіб, як того вимагає сама дитина. Кожен з нас – цілий всесвіт, а діти особливо відчують, коли на їхній всесвіт не звертають уваги. Тож, особистісно орієнтований підхід до кожного учня/учениці з ООП є запорукою успішної соціалізації особистості дитини в освітньому інклюзивному середовищі.

Наступною соціально-педагогічною умовою визначено впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища.

Розвиток науки відбувається повсякденно. На вимогу суспільства з'являються нові технології, способи і методи у різноманітних сферах життєдіяльності людини. Освітня сфера не є виключенням. Діти кожного наступного нового покоління вимагають нових підходів до освітнього процесу, нових засобів навчання, нових технологій тощо. Процес інклюзивного навчання не є виключенням. Він має бути цікавим, сучасним, жвавим, корисним, доступним та зрозумілим. Те ж саме стосується і соціально-педагогічної діяльності. Актуальні ще 10 років тому технології вже не є цікавими, кардинально змінилися методологічні підходи до соціально-педагогічної діяльності. Для дітей з ООП треба постійно шукати нові цікаві технології соціально-педагогічної роботи. Так, на сьогодні добре сприймається дітьми такі технології як: тренінг, квест, ділова гра тощо.

Для того, щоб педагогічні працівники були в курсі освітніх та соціально-педагогічних інновацій, відділами освіти, інклюзивно-ресурсними центрами, громадськими організаціями, дотичних до специфіки інклюзії, регулярно організовують і проводять різноманітні заходи: семінари, круглі столи, конференції, відкриті зустрічі, лекторії, методичні засідання тощо. Тож, у теоретичних знаннях соціальних педагогів немає нестачі, має бути

лише бажання працювати з дітьми з ООП та впроваджувати інноваційні технології у практичну діяльність.

Ще однією умовою визначено забезпечення комплексної взаємодії усіх учасників освітнього процесу до створення «ситуації успіху» дітям в умовах інклюзивного середовища.

Існує гарне прислів'я: «Один в полі не воїн», яке дуже чітко окреслює соціально-педагогічну роботу з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі. Один вчитель-класовод чи то класний керівник або лише соціальний педагог не дадуть ради дітям з інклюзією. Принципово важливим є комплексний підхід до дитини з боку усіх учасників освітнього процесу. Важлива роль усіх: вчителів-предметників, практичного психолога, соціального педагога, адміністрації закладу освіти, батьків, інших учнів і технічного персоналу школи. Пряме призначення інклюзивного середовища – це адаптація та соціалізація дитини з ООП до соціуму, до умов навчання, до співіснування в колективі однолітків та дорослих. Процес соціалізації буде набагато ефективнішим, якщо кожна дитина з ООП відчує себе в «ситуації успіху». Тобто, завданням, перш за все, педагогічного колективу, є створення таких ситуацій та залучення здобувачів освіти з ООП до такої діяльності.

Такі ситуації можуть бути створені при виконанні учнями з особливими освітніми потребами спеціальних завдань соціального педагога чи класного керівника. Колективні творчі справи однозначно мають потенціал для «ситуації успіху». Важливо не лише створити таку ситуацію, але й відмітити роль учнів з ООП при виконанні завдання, завжди знайти слова похвали та підтримки. Позитивно має вплинути діяльність у шкільному самоврядуванні, адже завжди можна знайти завдання для дитини з особливими освітніми потребами.

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність в освітньому інклюзивному середовищі буде ефективнішою, якщо педагогічні працівники будуть дотримуватися описаних вище соціально-педагогічних умов.

2.3. Розробка програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі

Теоретичний аналіз проблеми освітнього інклюзивного середовища дав змогу визначити соціально-педагогічні умови підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами.

На основі вивчення досвіду впровадження інклюзивного навчання, особливостей організації соціально-педагогічної роботи психологічної служби закладу освіти та власного педагогічного досвіду ми склали програму заходів, спрямованих на покращення ефективності соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища.

Програма містить комплекс заходів, які, на наше переконання, мають сприяти адаптації, соціалізації, навчанню та загальному розвитку учнів з особливими освітніми потребами. Акцент зроблено саме на соціально-педагогічному аспекті, адже така категорія учнів є об'єктом постійного супроводу з боку соціального педагога. Тож, коротко опишемо розроблену програму.

Перш за все, задля того, щоб вчасно виявляти особливості взаємодії дитини з ООП з учнівським та педагогічним колективом, запобігати булінгу, сприяти адаптації учнів до умов освітнього середовища, варто на регулярній основі проводити моніторинг класних колективів. Такий вид соціально-педагогічної діяльності забезпечить постійний контроль за учнями в цілому та за учнями з ООП зокрема. На сьогодні існує багато цікавих методик задля виявлення певних явищ, процесів тощо. Тобто, діагностика і моніторинг можуть бути цікавими для об'єктів соціально-педагогічної діяльності та корисними для її суб'єктів.

Дитина з особливими освітніми потребами, як вже зазначалося, потребує додаткової уваги з боку закладу освіти. Тому ми пропонуємо посилити соціально-педагогічну роботу соціального педагога та класного

керівника або класовода таким видом діяльності як відвідування дитини з ООП вдома. В компетенції педагогічних працівників у разі потреби здійснити рейд в сім'ю, яка потребує підвищеного контролю та уваги. Соціальний педагог складає акт обстеження матеріально-побутових умов, фіксує все, що стосується життєзабезпечення дитини-школяра. Як правило, такі відвідування носять контролюючий та превентивний характер: попередити батьків про відповідальність за дотримання батьківських обов'язків, наголосити на необхідності дотримання соціально прийнятних моделей поведінки тощо. А відвідування на дому дитини-учня з ООП має носити не стільки контролюючий характер, стільки дружній. З дитиною варто подружитися, дати їй змогу відчувати свою значимість для колективу закладу освіти. Саме тому, ми переконані, така форма організації соціально-педагогічної роботи має місце бути в закладі загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Індивідуальна бесіда як форма вираження дружнього ставлення до дитини з інклюзією має стати провідною в повсякденній роботі соціального педагога, практичного психолога, вчителів. Якщо дитина з ООП буде бачити в дорослих підтримку та повагу, то вона зможе ділитися найпотаємнішими секретами. Для соціального педагога така інформація може стати у нагоді для організації певних видів діяльності – корекційної, реабілітаційної, соціально-виховної тощо.

Масові свята та заходи завжди були улюбленими подіями для школярів. Для них це можливість взяти участь у творчих номерах, проявити свої таланти, позмагатися, повеселитися. Останнім часом такі заходи в очному форматі недоступні для наших школярів, проте потенціал таких подій не можна недооцінювати. Ми переконані, що для дитини з особливими освітніми потребами участь в масових шкільних заходах стане гарним прикладом дружби, піклування, прояву власних талантів тощо. Варто залучати таку категорію школярів до загальношкільних заходів з метою

підвищення їхнього рівня соціалізації та залучення до активного шкільного життя упродовж освітнього процесу.

Створення «ситуації успіху», на наше переконання, може бути дієвим способом соціально-педагогічної діяльності з дітьми з ООП. Залучення дитини з ООП до виконання таких завдань, які б були під силу їй, але разом з тим, вимагали б певних зусиль. Відчуття того, що «я зміг/змогла» успішно виконати певне завдання, підвищить самооцінку, впевненість дитини у власних силах. До того ж, важливим є позиція успішного виконавця серед однокласників. Дитина такої категорії може провести анкетування для учнів молодших класів, розробити онлайн-форму опитувальника на прохання вчителя чи соціального педагога, бути відповідальною особою в класі за квіти/крейду/запис домашнього завдання/провітрювання на перервах/тощо. Як показує практика, діти з ООП дуже швидко адаптуються до нових умов навчання, до нового колективу, до нових обов'язків чи завдань.

На сьогодні у відкритому доступі знаходиться багато освітніх курсів для соціальних педагогів, проходження яких дасть змогу познайомитися, вивчити та опанувати інноваційні технології роботи з дітьми з ООП в умовах закладу освіти. Важливо постійно шукати нові методики навчання дітей з ООП для того, щоб для кожного здобувача освіти можна було знайти найбільш ефективні, такі, щоб дитина відчувала свою спроможність навчатися та комфортно себе відчувати в класному колективі.

Ми вже розглядали питання комплексного підходу до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Для такої категорії дітей важливий саме такий підхід, який спроможна забезпечити професійна команда фахівців. Важливо, щоб процес інклюзивного навчання був, перш за все, комфортним для дитини та її батьків, а вже потім ефективним та таким, що забезпечує всебічний розвиток – інтелектуальний, фізичний, творчий тощо. Провідну роль у реалізації такого підходу, як правило, відіграють батьки, адже до професійної команди, окрім педагогів, мають бути залучені медичні

працівники, реабілітологи, соціальні працівники, представники місцевої виконавчої влади тощо.

Освітнє середовище, в тому числі й інклюзивне, окрім навчальної та виховної функцій виконує функцію розвитку. Розвиток – це процес зміни внутрішніх якостей особистості дитини. Завдяки творчій діяльності стає можливим залучати дітей до різних видів мистецтва та спорту. В освітньому середовищі цей процес забезпечено позашкільними закладами освіти – центрами дитячої та юнацької творчості, школами мистецтв, спортивними школами. Гурткова робота також досить поширене явище в закладі загальної середньої освіти. Тож, варто використовувати потенціал творчих осередків для залучення дітей з ООП.

Узагальнимо описану програму заходів у таблиці 2.1.

**Програма соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах
освітнього інклюзивного середовища**

Таблиця 2.1.

<i>№</i>	<i>Форма роботи</i>	<i>Очікуваний результат</i>	<i>Виконавці</i>
1	Постійний моніторинг учнів з ООП	Своєчасне виявлення і соціально-педагогічна робота з такою категорією учнів сприятиме ефективній адаптації дітей до умов освітнього середовища	Класні керівники, соціальний педагог, практичний психолог
2	Відвідування дитини з ООП вдома	Дитина з ООП повинна відчувати турботу не лише від найближчих людей – батьків, інших родичів, але й від учителів. Це надасть впевненості учню, відчуття причетності до шкільного колективу,	Класні керівники, соціальний педагог, практичний психолог
3	Індивідуальні бесіди	Щирі розмови з дитиною з ООП дадуть змогу встановити близькі довірливі стосунки, дитина буде відчувати дружню підтримку від дорослих (окрім батьків), що має позитивно вплинути і на поведінку, і на результати навчання дитини.	Практичний психолог, соціальний педагог

4	Залучення до загально-шкільних виховних заходів	Така практика має сприяти підвищенню самооцінки дитини, а також сприяти розвитку її творчих нахилів та здібностей; залучення дитини до загальних заходів розширить її кругозір, дасть можливість відчути свою значущість для колективу	Заступник директора з виховної роботи, педагог-організатор, соціальний педагог
5	Створення «ситуації успіху»	Залучення дитини з ООП до виконання таких завдань, які б були під силу їй, але разом з тим, вимагали б певних зусиль. Відчуття того, що «я зміг/змогла» успішно виконати певне завдання, підвищить самооцінку, впевненість дитини у власних силах. До того ж, важливим є позиція успішного виконавця серед однокласників	Класні керівники, соціальний педагог
6	Впровадження інноваційних технологій навчання	Важливо постійно шукати нові методики навчання дітей з ООП для того, щоб для кожного здобувача освіти можна було знайти найбільш ефективні, такі, щоб дитина відчувала свою спроможність навчатися та комфортно себе відчувати в класному колективі	Класні керівники, керівники методичних об'єднань вчителів-предметників
7	Залучення міждисциплінарної команди фахівців	Для дітей з ООП важливий комплексний підхід, який спроможна забезпечити професійна команда фахівців. Важливо, щоб процес інклюзивного навчання був, перш за все, комфортним для дитини та її батьків, а вже потім ефективним та таким, що забезпечує всебічний розвиток – інтелектуальний, фізичний, творчий тощо	Адміністрація закладу освіти, батьківський комітет
8	Залучення до позашкільної творчої діяльності	Таланти є в кожній дитині з народження, а їхній розвиток напряму залежить від занять творчою діяльністю.	Батьки, керівники гуртків та секцій, соціальний педагог

Висновки до другого розділу

У розділі звернено увагу на психологічну службу як спеціалізований осередок забезпечення психологічного та соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти у процесі навчання. Разом з тим, визначено роль працівників психологічної служби закладу освіти у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

З'ясовано, що соціальний педагог Криворізької гімназії № 17, де відбувалася дослідна робота, постійно тримає зв'язок із батьками дітей, контролює відвідування занять, стан здоров'я, адаптації та соціалізації здобувачів освіти з ООП. Також постійно проводиться моніторинг класних колективів на предмет виявлення фактів дискримінації, булінгу, порушення законодавства тощо.

Грунтовний аналіз наукових доробків з проблеми інклюзивного освітнього простору та власний педагогічний досвід дав змогу визначити комплекс соціально-педагогічних умов ефективної організації соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища. Такими умовами, на наше переконання, є: забезпечення особистісно-орієнтованого підходу до учнів з особливими освітніми потребами задля підвищення рівня їхньої соціалізації в дитячому колективі; впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища; забезпечення комплексної взаємодії усіх учасників освітнього процесу до створення «ситуації успіху» дітям в умовах інклюзивного середовища.

Визначено, що у закладі освіти навчаються учні з особливими освітніми потребами. На основі вивчення практичного досвіду роботи психологічної служби КГ № 17 було розроблено програму соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища. Така програма містить заходи, реалізація яких має сприяти покращенню адаптації, соціалізації дітей з ООП до умов соціуму, зокрема:

регулярний моніторинг учнів з ООП; відвідування учнів вдома; організація та проведення індивідуальних бесід; залучення до загальношкільних масових заходів; створення «ситуації успіху»; впровадження інноваційних технологій навчання; робота міждисциплінарної команди фахівців з дітьми з ООП; залучення до позаурочної творчої діяльності.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ В ОСВІТНЬОМУ ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

3.1. Аналіз результатів впровадження програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі

Впровадження програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі відбувалося протягом 2021-2022 навчального року за сприяння педагогічних працівників закладу, зокрема: заступника директора з навчально-виховної роботи, соціального педагога, практичного психолога. У школі відкрито класи з інклюзивним навчанням: 2 - А, 4 - А, 5 - А, 6 - А.

Запропонована програма була схвалена соціальним педагогом закладу та покладена в основу плану соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, який реалізовувався протягом начального року.

Варто сказати, що складні умови в усій країні також негативно відобразилися і на освітній сфері. Якщо причиною дистанційної освіти раніше була виключно пандемія COVID-19, то вже цього року введення воєнного стану також змусило заклади освіти продовжити дистанційну освіту.

Разом з тим, усі необхідні освітні послуги в повному обсязі надаються здобувачам освіти, зокрема й здійснюється соціально-педагогічна діяльність з дітьми з особливими освітніми потребами.

Розроблена програма соціально-педагогічної діяльності була частково впроваджена в роботу соціального педагога КГ № 17. Аналіз результатів провадження програми у соціально-педагогічній діяльності соціального

педагога закладу освіти дав змогу виявити певні переваги таких заходів, зокрема:

1) Було здійснено відвідування дітей з ООП вдома. Батьки учнів добре сприйняли такий візит соціального педагога, пригостили чаєм, тож, дитина почувалася невимушено, а візит педагогічного працівника сприйнявся усіма членами сім'ї позитивно. Усі діти з ООП, які навчаються в означеному закладі освіти, сприймають соціального педагога як свого старшого товариша, радника, помічника. Це сприяє соціалізації особистості дитини у нових для неї умовах існування.

2) За допомогою організованих ZOOM-конференцій було проведено серію індивідуальних бесід з учнями з ООП. Так, були обговорені теми безбар'єрного освітнього середовища, учні активно долучалися до розмови з соціальним педагогом. За спостереженнями самого соціального педагога, практика індивідуальних бесід сприяє встановленню близького духовного контакту з дитиною, що, в свою чергу, позитивно впливає на подальшу соціально-педагогічну роботу з такими дітьми.

3) Найбільш позитивною та ефективною була відмічена технологія створення «ситуації успіху» для дитини з ООП. Разом з соціальним педагогом закладу були розроблені ситуації для кожної окремої дитини індивідуально. Так, для Анастасії К. (5кл.) було запропоновано створити онлайн-опитувальник для учнів паралельних класів задля виявлення їхнього рівня стресостійкості в умовах воєнного стану. Учениця відмінно впоралася із завданням, самостійно дібрала діагностики, сформувала анкету, створила google-форму, розповсюдила через соціальні мережі. Результати такого опитування були оприлюднені на сайті закладу освіти з вказанням автора опитувальника. Це створило «ситуацію успіху» для дитини з ООП, в такий спосіб підвищено самооцінку учениці, забезпечено визнання на рівні закладу освіти.

Таким чином, впровадження програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми з ООП в умовах освітнього інклюзивного середовища

можна вважати позитивною та такою, що може бути реалізована в подальшому при організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

3.2. Методичні рекомендації соціальним педагогам з організації діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі

Соціально-педагогічна діяльність вже давно стала провідною в закладах освіти, зокрема й через те, що наша держава впроваджує європейські стандарти освіти – інклюзивне навчання. Це надзвичайно корисна практика для нашого суспільства, що поступово формує колективну інклюзивну культуру та відповідальне ставлення до потреб інших людей.

Грунтовний теоретичний аналіз особливостей впровадження інклюзивного навчання, проведене дослідження (зокрема впровадження в практику роботи соціального педагога програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми з ООП) дали змогу сформулювати методичні рекомендації соціальним педагогам.

Дотримуватися постійного контролю за емоційним станом класного колективу з інклюзивним навчанням.

На рівні держави багато уваги приділяється психічному здоров'ю здобувачів освіти. З цією метою було розроблено Положення про психологічну службу в системі освіти та досить успішно відбувається реалізація його положень в освітньому процесі. Соціальний педагог і практичний психолог – як працівники психологічної служби, відповідають за організацію відповідної роботи зі збереження та покращення психічного здоров'я учнів. Саме тому, ми переконані, одним із найважливіших завдань соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі є визначення та контроль емоційного стану здобувачів освіти. Для цього можна проводити періодично різноманітні заходи, зокрема анкетування, опитування, хвилинки-відпочинки, цікаві перерви, класні

години на актуальні теми щодо збереження власного психічного здоров'я тощо. Емоції та фізичне здоров'я безпосередньо пов'язані, а значить від підтримки позитивних емоцій залежить і фізичний стан. Для учнів з ООП це особливо актуально.

Проводити роз'яснювальні бесіди щодо протидії булінгу.

Булінг – негативне явище, яке останніми роками все частіше проявляється серед дітей та підлітків. Це пояснюється ускладненими соціально-політичними умовами життя, важким матеріальним становищем багатьох сімей, що в свою чергу негативно відбивається на дітях. Діти дуже швидко вбирають в себе той негатив, що чують та бачать по телевізору, в соціальних мережах тощо. Першочергове завдання закладу освіти як провідного соціального інституту – це попередження булінгу, а якщо вже такий випадок відбувся, то проведення ґрунтовної роботи і з кривдниками, і з постраждалими від булінгу. Звісно, будь-яке негативне явище краще попередити, аніж усувати потім наслідки. Тому, на нашу думку, систематична робота щодо роз'яснення учням, що таке цькування, які відмінності між булінгом і конфліктом, яка може бути відповідальність за вчинення булінгу тощо. Важливо, щоб учні знали, до кого в закладі освіти одразу можна звернутися за допомогою у разі відчуття емоційного чи фізичного тиску з боку інших.

Забезпечувати психологічне консультування дітей з ООП та їхніх батьків.

Консультування як технологія соціально-педагогічної діяльності вже давно увійшло в практику закладів освіти. Особливо позитивний ефект від психологічного консультування відбувається при комплексній роботі – і з дітьми, і їхніми батьками та іншими членами сім'ї. Зважаючи на те, випадки інклюзії бувають дуже різні (від найлегших до дуже складних форм інвалідності), треба здійснювати комплексний підхід до організації і проведення консультацій з дітьми з ООП та членами сім'ї. Школа має стати

надійним помічником батьків у вихованні, навчанні та розвитку дитини з інклюзією.

Досліджувати, вивчати та впроваджувати інноваційні технології соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

У кваліфікаційному дослідженні ми вже звертали увагу на необхідність упровадження інновацій в соціально-педагогічну діяльність. Це дасть змогу педагогічним працівникам бути сучасними, краще розуміти потреби здобувачів освіти, ефективніше здійснювати свою професійну діяльність. Діти з особливими освітніми потребами різняться своєю поведінкою, діагнозами, особливостями навчання тощо. Також важливо ураховувати той факт, що усі діти з різних сімей, де батьки мають свою певну систему цінностей, норм та правил, які навіюються дитині. Завданням соціального педагога має бути не зміна вже наявного соціального досвіду дитини з ООП, а сприяння набуттю нею значущих умінь і навичок для подальшої інтеграції в суспільство. Саме для цього варто впроваджувати інноваційні технології соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах освітнього інклюзивного середовища.

Забезпечувати формування інклюзивної культури серед усіх учасників освітнього процесу.

Інклюзивна культура така ж важлива складова цивілізованого суспільства, як і носіння одягу на тілі. Тож, прагнучи бути інтегрованими в Європейський Союз, ми маємо вже зараз забезпечувати толерантне ставлення до осіб з інвалідністю, тим більше, якщо це стосується дітей з особливими освітніми потребами. Соціально-педагогічна діяльність як складова соціальної роботи має потужний потенціал для формування та розвитку у школярів, їхніх батьків та педагогів інклюзивної культури. Проведення освітніх лекторіїв, методичних семінарів, розміщення рекламно-інформаційних плакатів тощо дасть змогу систематично та ефективно

формувати толерантне ставлення один до одного, розвивати інклюзивну культуру усіх учасників освітнього процесу.

Підвищувати професійну компетентність педагогічних працівників.

Освіта починається із вчителя, з його слова, його особистого прикладу. Саме тому особливо важливо, щоб педагогічні працівники мали відповідну кваліфікацію та повсякчас її підвищували. Діти постійно вимагатимуть нових, цікавих, а найголовніше потрібних у нинішніх реаліях знань, а для цього кожен педагог має відповідати таким запитам. Професійна компетентність педагогів удосконалюється різноманітними способами, зокрема це курси підвищення кваліфікації, стажування, тренінги, науково-методичні семінари, конференції, навчальні тематичні онлайн-курси, неформальна освіта тощо. Сьогодні кожен педагогічний працівник має змогу удосконалювати власну професійну майстерність повсякчасно, без відриву від виробництва. Це, звісно, сприяє підвищенню їхнього рівня виконання професійних обов'язків.

Висновки до третього розділу

У розділі було висвітлено результати впровадження програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища. Незважаючи на обмеженість у проведенні окремих заходів через воєнний стан, було доведено ефективність означеної програми. Це дає підстави стверджувати про те, що комплекс соціально-педагогічних умов та сама програма соціально-педагогічної діяльності є дієвою технологією соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, їхньої адаптації в соціум, соціальної та психологічної реабілітації.

Представлено методичні рекомендації соціальним педагогам по роботі з дітьми з ООП, а саме: здійснювати психологічне консультування усіх учасників освітнього процесу; контролювати емоційний стан учнівського колективу з інклюзивним навчанням; впроваджувати інноваційні технології соціально-педагогічної роботи з дітьми з ООП; формувати та розвивати інклюзивну культуру; підвищувати професійну компетентність.

ВИСНОВКИ

Актуальність проблеми інклюзії не викликає сумнівів, адже все ще існує потреба в удосконаленні форм, методів та засобів навчання дітей з особливими освітніми потребами. Важливою складовою освітнього процесу є соціально-педагогічна діяльність із здобувачами освіти, що є суголосною проблемі інклюзії.

В результаті проведеного теоретичного дослідження з'ясовано, що поняття інклюзії не так давно увійшло в ужиток сучасних педагогів, проте стрімко розвивається та, беззаперечно, є свідченням гуманістичної спрямованості освітньої системи в усьому світі та в Україні зокрема.

Сьогодні під інклюзією освітнього середовища розуміється охоплення дітей з особливостями фізичного та психоемоційного розвитку якісними освітніми послугами. Звідси впливає поняття «інклюзивна освіта», яке визначається як процес, під час якого заклад освіти прагне задовільнити потреби усіх без винятку учнів через ресурси, завдяки яким цей процес стане можливим. До таких ресурсів віднесено: варіативність навчальних програм, індивідуальний підхід, безбар'єрне середовище, залучення додаткового персоналу тощо.

Встановлено, що інклюзія – це процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, зокрема і тих, хто має труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Цей процес передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень, які дають змогу кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. В українському суспільстві проблемою інклюзії переймаються на різних рівнях: профільні міністерства, наукові школи, заклади освіти, громадські організації, територіальні громади тощо.

Про комплексний підхід до такої важливої проблеми свідчить нормативно-правова база, яка на сьогодні вже розроблена та постійно удосконалюється відповідно до європейських стандартів забезпечення освітою осіб з особливими освітніми потребами (Закон України «Про основи

соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991); «Про освіту» (2017); «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2018) Постанова КМУ «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» (2013); Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010); Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2011) та інші).

Визначено основні проблеми, що до сьогодні все ще наявні у соціумі та є свідченням низького рівня інклюзивної культури в цілому: бар'єрний соціум, соціальні стереотипи, медична інфраструктура, соціально-політичні та економічні кризи.

У дослідженні звернено увагу на психологічну службу як спеціалізований осередок забезпечення психологічного та соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти у процесі навчання. Разом з тим, визначено роль працівників психологічної служби закладу освіти у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами (друг, помічник, радник, слухач, вчитель, координатор, соціальний менеджер тощо).

Грунтовний аналіз наукових доробків з проблеми інклюзивного освітнього простору та власний педагогічний досвід дав змогу визначити комплекс соціально-педагогічних умов ефективної організації соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища. Такими умовами визначено:

- забезпечення особистісно-орієнтованого підходу до учнів з особливими освітніми потребами задля підвищення рівня їхньої соціалізації в дитячому колективі;

- впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища;

- забезпечення комплексної взаємодії усіх учасників освітнього процесу до створення «ситуації успіху» дітям в умовах інклюзивного середовища.

Визначено, що у закладі освіти навчаються учні з особливими освітніми потребами. На основі вивчення практичного досвіду роботи психологічної служби КГ № 17 було розроблено програму соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища. Така програма містить заходи, реалізація яких має сприяти покращенню адаптації, соціалізації дітей з ООП до умов соціуму, зокрема: регулярний моніторинг учнів з ООП; відвідування учнів вдома; організація та проведення індивідуальних бесід; залучення до загальношкільних масових заходів; створення «ситуації успіху»; впровадження інноваційних технологій навчання; робота міждисциплінарної команди фахівців з дітьми з ООП; залучення до позаурочної творчої діяльності.

У кваліфікаційному дослідженні було висвітлено результати впровадження програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища. Незважаючи на обмеженість у проведенні окремих заходів через воєнний стан, було доведено ефективність означеної програми. Це дає підстави стверджувати про те, що комплекс соціально-педагогічних умов та сама програма соціально-педагогічної діяльності є дієвою технологією соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, їхньої адаптації в соціум, соціальної та психологічної реабілітації.

Грунтовний теоретичний аналіз особливостей впровадження інклюзивного навчання, проведене дослідження (зокрема впровадження в практику роботи соціального педагога програми соціально-педагогічної діяльності з дітьми з ООП) дали змогу сформулювати методичні рекомендації соціальним педагогам, а саме:

- 1) Дотримуватися постійного контролю за емоційним станом класного колективу з інклюзивним навчанням. Соціальний педагог і практичний психолог – як працівники психологічної служби, відповідають за організацію

відповідної роботи зі збереження та покращення психічного здоров'я учнів. Саме тому одним із найважливіших завдань соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі є визначення та контроль емоційного стану здобувачів освіти. Емоції та фізичне здоров'я безпосередньо пов'язані, а значить від підтримки позитивних емоцій залежить і фізичний стан. Для учнів з ООП це особливо актуально.

2) Проводити роз'яснювальні бесіди щодо протидії булінгу. Булінг – негативне явище, яке останніми роками все частіше проявляється серед дітей та підлітків. Діти дуже швидко вбирають в себе той негатив, що чують та бачать по телевізору, в соціальних мережах тощо. Тому, на нашу думку, систематична робота щодо роз'яснення учням, що таке цькування, які відмінності між булінгом і конфліктом, яка може бути відповідальність за вчинення булінгу тощо. Важливо, щоб учні знали, до кого в закладі освіти одразу можна звернутися за допомогою у разі відчуття емоційного чи фізичного тиску з боку інших.

3) Забезпечувати психологічне консультування дітей з ООП та їхніх батьків. Консультування як технологія соціально-педагогічної діяльності вже давно увійшло в практику закладів освіти. Особливо позитивний ефект від психологічного консультування відбувається при комплексній роботі – і з дітьми, і їхніми батьками та іншими членами сім'ї. Школа має стати надійним помічником батьків у вихованні, навчанні та розвитку дитини з інклюзією.

4) Досліджувати, вивчати та впроваджувати інноваційні технології соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Завданням соціального педагога має бути не зміна вже наявного соціального досвіду дитини з ООП, а сприяння набуттю нею значущих умінь і навичок для подальшої інтеграції в суспільство. Саме для цього варто впроваджувати інноваційні технології соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах освітнього інклюзивного середовища.

5) Забезпечувати формування інклюзивної культури серед усіх учасників освітнього процесу. Соціально-педагогічна діяльність як складова соціальної роботи має потужний потенціал для формування та розвитку у школярів, їхніх батьків та педагогів інклюзивної культури. Проведення освітніх лекторіїв, методичних семінарів, розміщення рекламно-інформаційних плакатів тощо дасть змогу систематично та ефективно формувати толерантне ставлення один до одного, розвивати інклюзивну культуру усіх учасників освітнього процесу.

6) Підвищувати професійну компетентність педагогічних працівників. Професійна компетентність педагогів удосконалюється різноманітними способами, зокрема це курси підвищення кваліфікації, стажування, тренінги, науково-методичні семінари, конференції, навчальні тематичні онлайн-курси, неформальна освіта тощо. Сьогодні кожен педагогічний працівник має змогу удосконалювати власну професійну майстерність повсякчасно, без відриву від виробництва.

Проведене дослідження не вичерпує усіх проблемних питань інклюзивного навчання та особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми з ООП в умовах закладу освіти. На наше переконання, варто у подальшому розглянути питання пошуку ефективних шляхів упровадження інновацій у соціально-педагогічну діяльність з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрощук І. В. Наукові підходи до підготовки майбутніх вчителів технологій як суб'єктів педагогічної взаємодії : *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 54 : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. Пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 14–19.
2. Беляев Г. Ю. Формирование термина образовательная среда в психолого-педагогической литературе конца XX – начала XXI века (образовательная среда как предмет профессиональной деятельности педагога-воспитателя). URL: <http://dzd.rksmb.org/science/bel06.htm>
3. Бондар В. І. Стан спеціальної освіти та динаміка її змін. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-метод. збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. К.: Контекст, 2000. С. 29–33.
4. Будник О. Б. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2015. 552 с.
5. Вайнола Р. Х. Технології соціально-педагогічної роботи : курс лекцій для студентів спеціальності 6.010105 «Соціальна педагогіка» / КМПУ імені Б. Д. Грінченка. Київ, 2008. 152 с.
6. Водяна О. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2016. 20 с.
7. Волкова Н.П. Педагогіка : навч. посібник. Київ, «Академвидав», 2007. 618 с.
8. Гаяш О.В. Особливості впровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1.

- Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С.П. Миронової, Л.Б. Платаш. Чернівці : Технодрук, 2021. С.32-45
9. Головатий М.Ф. Соціологія політики: навч.посіб. для студ.вищ.навч.закл / М. Ф. Головатий. К. : МАУП, 2003. 504 с.
- 10.Данілавічюте Е. А. Закономірності виникнення, сутність та місце інклюзії у єдиній системі освіти в Україні. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 1. С. 2-8.
- 11.Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб.: Вип. 8. Т.1 К., 2006. 288 с.
- 12.Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Я. Франка, 2009. С. 14–37.
- 13.Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально–методичний посібник / А.А. Колупаєва та ін. К., 2007. 128 с.
- 14.Інклюзивно-освітній простір. Можливості обмежені – таланти безмежні. *Управління школою*. 2018. № 16-17. С. 20-21.
- 15.Козуля В. Інклюзивне освітнє середовище: сутність та особливості. *Молодь і ринок*, №5 (184), 2020. С. 131 – 136.
- 16.Колупаєва А.А. Від сегрегації до інклюзії. Дидактичні та соціальнопсихологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.- метод. зб. Випуск 6. К.: Науковий світ, 2011. С. 52-56.
- 17.Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
- 18.Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення. URL: http://slovjanochka.at.ua/publ/inkluzivna_osvita_v_konteksti_realij_sogodennja/1-1-0-53
- 19.Кольченко К. О., Нікуліна Г.Ф. Концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах. *Актуальні проблеми*

- навчання і виховання людей з особливими потребами*, 2013. № 10 (12).
С.12–21
20. Кондрус О. В. Соціалізація особистості – необхідна умова виховання громадянина України. Збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. 2012. № 11 (3). URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/3/Kondrus.pdf
21. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
22. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко; упор. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 169 с.
23. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти [Електронний ресурс] / В. Г. Кремень // Електронне наукове видання матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. —Гуманізм та освіта (11–13 червня 2006 р.) / Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Вінницький національний технічний університет, Університет Євле (Швеція). – Вінницький національний технічний університет (ВНТУ), 2006. – Режим доступу: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06kvkpo.php>.
24. Лупарт, Д., Веббер, Ч. (2002). Шкільна реформа в Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл. *Exceptionality Education Canada*, 12 (2), 7-52
25. Малишевська І. А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 2016. №3. С. 19–26.
26. Малишевська І. А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03 – корекційна педагогіка. К., 2018. 542 с.

- 27.Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – 164 с.
- 28.Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти як важливий фактор конкурентоспроможності української освітньої системи. Наукові записки. Історичні науки. 2013. Вип. 21. С. 149–155.
- 29.Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія / В. Москаленко. К.: Фенікс, 2013. 540 с.
- 30.Мясников В. А. Образование в глобальном измерении: монография / В. А. Мясников, Н. Н. Найденова, И. А. Тагунова – М.: ИТИПРАО, 2009. 512 с. С. 13–15.
- 31.Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с. Бібліогр.: с. 21. (До 25-річчя незалежності України).
- 32.Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. Київ, Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.
- 33.Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
- 34.Освітологія: хрестоматія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Укладачі: Огнев'юк В.О., Сисоєва С.О. К.: ВП «Едельвейс», 2013. 728 с.
- 35.Панок В. Г. Становлення психологічної служби системи освіти в контексті суспільних трансформацій в Україні. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія.* 2018. Вип. 58. С. 8-24
- 36.Пантюк. Т.І., Невмержицька О.В., Пантюк М.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. 2-ге видання, доповнене і перероблене. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2009. 324 с.

- 37.Панфілов Ю., Фурманець Б. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 3. 2017. С. 55 – 67.
- 38.Позняк О. Генеза поняття «інклюзивне освітнє середовище». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021, № 9 (113). С. 293 – 308.
- 39.Положення про психологічну службу в системі освіти України від 22 травня 2018 року №509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
- 40.Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : закон України від 06 вересня 2018 року № 2541-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19#Text>
- 41.Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 року № 607. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>
- 42.Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- 43.Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
- 44.Прокопенко А.І., Рогова Т.В. Управління в сучасній системі освіти. – Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2013. –311 с.
- 45.Психологічна служба : Підруч. / [В.Г.Панок (наук. ред.), А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін.]. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
- 46.Психологічна служба в системі освіти: Курс лекцій. / Укладач: І.С. Загурська. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. –166 с.
- 47.Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі : метод. посіб. / О. Л. Музика, Д. К. Корольов, Р. О. Семенова та ін. ; за ред. О.Л. Музики. Київ-Житомир, 2015. 146 с.

- 48.Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як ресурс інноваційного розвитку шкільної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Вип. 33. 2015. С. 161–167.
- 49.Сак Т.В. Оцінювання навчальних досягнень учнів 1-2 класів в інклюзивному середовищі. *Дефектологія*. № 2. 2010. С.3-6.
- 50.Саламанська декларація та рамка дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами : Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text
- 51.Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: монографія / С. О. Сисоєва. –Хмельницький: ХГПА, 2008. 324 с. С.7 – 16.
- 52.Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні./ за ред. С.П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: «Технодрук», 2021. 352 с.
- 53.Стандарти громадсько активної школи: соціальна інклюзія: навчальнометодичний посібник / Найда Ю.М., Ткаченко Л.М. Під заг. ред. Даниленко Л.І. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.
- 54.Створення ресурсних центрів. Посібник для батьків дітей з особливими освітніми потребами – Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» . К.: ФО-П Придатченко П.М., 2007. 216 с.
- 55.Таранченко О. Концепція розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні (проект). *Особлива дитина : навчання і виховання*. № 1(73). 2015. С. 26 – 33.
- 56.Таранченко О.М. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі. *Особлива дитина : навчання і виховання*. № 3(79). 2016. С. 7 – 18.
- 57.Таранченко О.М. Розвиток системи освіти осіб з порушеннями слуху в контексті поступу вітчизняної науки та практики: монографія / Таранченко О.М. К.: ТОВ «Поліпром», 2013. 513 с.

58. Теорія і практика інклюзивної освіти: [навчально-методичний посібник] / Упорядник Бондар К. М. [2-ге вид., доп.]. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с.
59. Управління педагогічними інноваціями в інклюзивній освіті: навч. посіб. / С. К. Хаджирадева та ін. К.: Освіта України, 2014. 244 с.
60. Barnes, M. K. 1999. Strategies for collaboration: A collaborative teaching partnership for an inclusion classroom. (Барнз, М.К. Стратегії співпраці: Партнерство і співпраця у навчанні для інклюзивного класу) *Reading and Writing Quarterly* 15(3): 233-38.
61. Deppeler, J., Loreman, T., & Sharma, U. (2005). Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms. *Australasian Journal of Special Education*, 29(2), 117-127.
62. Loreman T., Deppeler J., and D. Harvey. *Inclusive Education : Supporting Diversity in the Classroom / 2nd ed.* [Інклюзивна освіта: збереження розмаїття в інклюзивному класі] [Текст] / T.Loreman, J.Deppeler, D.Harvey. – Crows Nest, N.S.W. : Allen & Unwin, 2011. – 301 p.
63. Tomlinson, C.A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms – 2nd Ed.* [Як диференціювати викладання у класах, де навчаються діти з різним рівнем здібностей] Alexandria, VA: ASCD. Chapters 11-13.